

Ibrahim Kemura

PROGLAS MUSLIMANSKE AKADEMSKE OMLADINE U BEČU OD 1907. GODINE

Kulturni pokret Muslimana početkom ovog vijeka, koji je označen pokretanjem časopisa »Behar« 1900. godine, osnivanjem kulturno-prosvjetnog društva »Gajret« 1903. godine i nizom drugih akcija, pojavio se sa znatnim zakašnjenjem u poređenju sa sličnim pokretima hrvatskog i srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Inicijatore i začetnike kulturnog preporoda Muslimana predstavljala je prva malobrojna generacija intelektualaca koji su svoje obrazovanje stekli na univerzitetskim centrima u Beču i Zagrebu.¹⁾ Njihova akcija na planu kulturnog i prosvjetnog rada s naglašenom tendencijom približavanja i uklapanja Muslimana u sistem evropskog obrazovanja nije ostala bez vidnih rezultata, te se i broj muslimanske omladine na srednjim i visokim školama postepeno povećavao. Tako je u školskoj godini 1903/4. iz Bosne i Hercegovine bilo na visokim školama u Beču i Zagrebu 30 muslimanskih studenata, a 1904/5, taj broj se povećao na 34, da bi se i dalje povećavao iz godine u godinu.²⁾ Povećani broj studenata nametao je i potrebu njihova organizovanja. Malobrojni pripadnici muslimanske omladine okupljali su se i saradivali u akademskim društvima srpske i hrvatske omladine, koja su odranije postojala i djelovala u ovim univerzitetskim centrima.³⁾ Rad u ovim društvima ograničavao se, uglavnom, na kulturno-prosvjetnu djelatnost.

Period na početku ovog stoljeća nije obilježen političkom aktivnošću muslimanske školske omladine. Rijedak izuzetak predstavljao je proglas Muslimana akademičara iz Herceg-Bosne, pisan u Zagrebu 19 XI 1903. go-

1) Toj prvoj generaciji univerzitetski obrazovanih Muslimana, koji su se školovali u periodu između 1884—1900. godine pripadali su: Mehmed Ali-beg Kapetanović Hajdar ef. Fazlagić, Ahmed-beg i Ibrahim-beg Defterdarević, Šemsi-beg Salihbegović, Osman ef. Midžić, Safvet-beg Bašagić, Asim-beg Resulbegović, Avdi-beg i Halid-beg Hrasnica, Hašim-beg Badnjević, Osman Nuri Hadžić, Ahmed Muhibić, Sukrija Alagić, Šefkija Gluhić, Bećir Mehmedbašić, Camil ef. Karamehmedović.

2) Behar, V/1904, br. 7, 112; VI/1905, br. 8, s. 128.

3) Vladimir Corović: *Istorija srpskog akademskog društva »Zora«*, Ruma 1905, s. 45. Među članovima »Zore« koji su u društvu držali predavanja navodi se i student Camil Karamehmedović. »Zora« je bilo izrazito literarno društvo akademičara, a osnovana je 1863. godine u Beču.

dine, naslovljen »Braćo Muslimani«, a pripisuje se studentu iz Mostara Mehmed Dželaludinu Kurtu. Proglas je intoniran tako da uprkos oštroj kritici upućenoj režimu okupacione uprave, koja je označena kao glavni krivac teškog ekonomskog, političkog i kulturnog stanja Muslimana, svoju oštricu okreće protiv saradnje Muslimana i Srba. Iako je istaknuta solidarnost s pokretom za vjersko-prosvjetnu autonomiju i njenim vodstvom, izražava se nepovjerenje zbog proklamovane muslimansko-srpske saradnje.⁴⁾ Međutim, proglas nije imao nikakvog političkog efekta i prošao je nezapaženo. Ni vlada mu nije pridavala bilo kakav značaj i ocijenila ga je kao nezreo, te nije našla za shodno da poduzme bilo kakve mjere protiv njegovog rasturanja. A i svaka akcija koja je bila usmjerena protiv razbijanja muslimansko-srpske saradnje odgovala je planovima režima, pa i to je razlog ovakvog stava vlasti.

Pasivan odnos školske omladine prema političkim zbivanjima u zemlji i njena prividna nezainteresiranost za političku sudbinu svoga naroda djelomično je proizlazila iz ovisnosti ove omladine o državnim stipendijama, koje je vlada dodjeljivala. Režim je na svaki način nastojao da omladinu izoluje od političkih zbivanja i od nje stvori lojalan birokratski kadar. U cilju suzbijanja bilo kakvog angažovanja omladine, njenog povezivanja s omladinom drugih nacionalnosti, režim se koristio svim sredstvima pritiska. Tako je u Beču traženo od studenata, bez obzira na to koji fakultet pohađaju, da potpišu obavezu da neće biti članovi nijednog studentskog društva.⁵⁾ Takvim i sličnim postupcima režim je nastojao onemogućiti političko djelovanje omladine. Situacija će se početi mijenjati kada osnivanje »Gajreta« stvara mogućnosti školovanja nezavisno od državnih stipendija. To se nije moglo postići odmah već polagano i postepeno, što najbolje ilustruju podaci o broju »Gajretovih« stipendija za visokoškolce u Beču i Zagrebu; prema tim podacima, u šk. godini 1903/4 i 1904-5. bile su podijeljene 3 stipendije; 1905-6. pet stipendija; 1906-7. osam, a 1907/8. 18 stipendija.⁶⁾

Povećan broj studenata ubrzo stvara uslove za okupljanje muslimanske akademske omladine u studentskim akademskim društvima u univerzitetskim centrima. Najprije je formirano društvo bečkih akademičara »Zvijezda«. Konstituisano je na Skupštini 20. II 1904, upravo na godišnjicu osnivanja kulturno-prosvjetnog društva »Gajret«. U pozivu Muslimanima Bosne i Hercegovine, povodom osnivanja društva, govori se o pobudama i svrsi osnivanja, pa je istaknuto da omladina svojim radom i pregalaštvom treba da prednjači u narodnim poslovima. Što ranije nije ispunjavala taj za-

4) Arhiv BiH, Pr. 1453/1903. Napadajući ovu saradnju, istaknuto je da je to »prva i neoprostiva greška saveza s našim hrišćanima, koji su iz cijelog pokreta izvukli korist. Oni su Muslimanima otvorili stupce svojih novina, ali su uvijek navraćali vodu na svoj mlin jer su Muslimani morali igrati onako kako su im hrišćani svirali...«

5) Arhiv BiH, No 325/09. Pod ovim brojem zavedena je molba studenta farmacije Ahmeda Tatarevića kojom traži od Zemaljske vlade dozvolu za pristupanje »Zvijezdi«. U molbi se navodi da se pri potpisivanju reversa za dobijanje državne stipendije obavezao da bez prethodne privole Zemaljske vlade ne smije pristupiti ni jednom društvu. S obzirom na to da »Zvijezda« nema nikakve političke svrhe, moli da mu se dozvoli učlanjenje. Zemaljska vlada je prosljedila molbu Zajedničkom ministarstvu, koje je udovoljilo molbi i dozvolilo učlanjenje u »Zvijezdu«.

6) Istorijski arhiv Sarajeva, Zapisnici Gajretovih skupština.

datak, razlog je i u njenoj malobrojnosti, jer se tek u početku dvadesetog vijeka počeo osjećati priliv Muslimana na visoke škole i kao rezultat toga je i osnivanje ovog društva. Davanjem novostvorenom akademskom društvu ime »Zvijezda«, željela se obilježiti uspomena na zaslužnog kulturnog radnika Ibrahima Repovca,⁷⁾ koji je radio na osnivanju omladinskog društva pod istim imenom i sa sličnom svrhom.^{7a)}

U pravilima »Zvijezde« istaknuto je da je »svaka politika u društvu isključena«, dok se svrha i zadatak društva ograničava na »podizanje duševnog obrazovanja« njenih članova koje postiže održavanjem sastanaka, predavanja i tome sl. Ovako formulisanje zadataka društva i naglašeno isticanje njegove apolitičnosti bilo je neophodno da bi se izbjegla svaka podozrivost vlasti. Međutim, društvo se nije odricalo političkog djelovanja i aktivnosti što je jasno vidljivo iz njegove programske orijentacije izražene u »Zvijezdinom pozivu« u kojem je naglašeno »da će naša »Zvijezda« biti središte oko kojega će se okupljati svi Muslimani akademičari u Beču i tu međusobno misli izmjenjivati, tu se razgovarati o potrebama i ranama svog islamskog naroda u Bosni i Hercegovini, tu tražiti lijekove našim ranama, jednom riječi tu raditi i pripravljeni se za rad oko napretka ehli islama u koliko nam prilike i slabe sile dopuštaju.«⁸⁾

Srodnost u sadržaju rada društva »Zvijezda« i »Gajreta« i podrška njegovom kulturno-prosvjetnom programu u obrazovanju i školovanju muslimanske omladine, potvrđena je i u Pravilima društva, kojima je predviđeno da u slučaju raspada »Zvijezde« sva njena imovina pripada »Gajretu«.⁹⁾

Prvi predsjednik društva bio je Mehmed-beg Dubravčić, a potpredsjednik Husein Biser. U ovaj prvi izabrani odbor »Zvijezde« ušli su kao članovi: Mehmed Spaho, Abdulah-beg Bukvica, Sućrija Alagić, Omer Ibrahimbegović, Ejub Mujezinović, Mustafa Denišlić, Hamdija Karamehmedović i hfz. Alija Bubić.¹⁰⁾

Muslimanska štampa u Bosni i Hercegovini sa simpatijama je pozdravila osnivanje »Zvijezde«, i ovom društvu posvetila dosta prostora, obavještavajući svoje čitaoce o njegovom formiranju, godišnjim skupštinama i svim promjenama u odboru društva. Časopis »Behar« u skladu sa svojim koncepcijama i kulturno-prosvjetnom programu, prvih godina postojanja ovog društva, pružao mu je podršku i davao znatan publicitet. »Bošnjak« je u povodu osnivanja društva pisao: »Poslije duge tmine i tumanarja zasja nam eto sjajna »Zvijezda« na obzorju našeg prosvjetnog rada i ta zvijezda

7) Ibrahim ef. Repovac rođen je u selu Repovci kraj Konjica. Rano je došao u Sarajevo, gdje je na Velikoj gimnaziji predavao arapski jezik i istočnu književnost. Slovio je kao jedan od najboljih poznavalaca arapskog jezika. Dosta je prevodio i objavljivao u omladinskom listu »Pobratim« u Zagrebu. Umro je 24. V 1900. godine.

7a) Muhsin Rizvić, *Behar* književno-istorijska monografija, »Svjetlost«, Sarajevo 1971. str. 167.

8) »Bošnjak«, XIV/1904, br. 10, 10. III 1904. »Zvijezdin poziv«; »Behar«, 4/1903—04, 21, 334.

9) »Bošnjak«, XIV/1904, br. 17—18—19.. Pravila »Zvijezde«; »Behar«, 5/1904—05, 1, 16.

10) »Bošnjak«, XIV/1904, br. 10, 10. III 1904.

biće nam, ako Bog da, prethodnica u našem budućem životu.«¹¹⁾ U istom broju »Bošnjak« je objavio i pjesmu »Zvijezdi« od Muhibbi-terekije (pseudonim) posvećenu njenom osnivanju. Osnivanje društva praćeno je donošenjem pozdravnih telegrama iz pojedinih krajeva Bosne i Hercegovine, a najviše iz Tuzle, Sarajeva i Tešnja.¹²⁾

Muslimanska akademska omladina u Beču, kako je to već naglašeno u Pravilima »Zvijezde«, organizovala se na osnovama muslimanske etničke zajednice. Društvo je u svoje redove okupljalo muslimansku omladinu bez obzira na politička stremljenja i gledanje na nacionalno pitanje. Uglavnom su se članovi »Zvijezde« smatrali pripadnicima muslimanske etničke cjeline, i bili protiv toga da se nacionalno deklariraju kao Srbi ili Hrvati. Nacionalno deklarisanje pojedinaca među studentskom omladinom bilo u srpskom, bilo u hrvatskom smislu više je izraz njihovog kulturnog i političkog usmjerenja, dok je muslimanska orijentacija u oba slučaja ipak, ostajala predominantna.

Članovi »Zvijezde«, međutim, nisu bili jedinstveni u svojim političkim koncepcijama. Jedan dio omladine tražio je da se Muslimani oslanjaju na srpsku, odnosno hrvatsku politiku, a pojedinci su zastupali stav o potrebi nacionalne identifikacije Muslimana kao Srba odnosno Hrvata, što je neminovno dovelo do stalnih sukoba s većinom članova društva koja nije podržavala takvu orijentaciju u svojim političkim koncepcijama¹³⁾. Ta podvojenost ubrzala je sukobe u društvu, što se vidljivije, bar u početku, ogledalo u čestim izmjenama pojedinih članova u odboru. Nepunu godinu dana nakon osnivanja društva, list »Bošnjak« s rezervom prima ove češće izmjene u odboru, te izražava bojazan da se društvo ne eksponira u podržavanju srpske politike, što bi se, po njegovom mišljenju, negativno odrazilo na prosvjetni rad društva. Time se, prvi put, javno ukazivalo na srpsku političko-nacionalnu obojenost društva.¹⁴⁾

U 1907. godini nastala su podvajanja u tom smislu da su pojedinci tražili da društvo slijedi srpsku nacionalnu orijentaciju, dok su drugi zahtijevali hrvatsku nacionalnu orijentaciju. Tako su sukobi većine članova društva sa ekstremistima, koji su bili protiv prevladavajućeg kursa u »Zvijezdi«, narasli do takvih razmjera da su onemogućili svako dalje zajedničko nastupanje, te su doveli do istupa ovih grupa iz društva. U prvoj grupi isticali su se studenti Murat Sarić, Suljaga Salihagić i Hamdija Karamehmedović. Oni su u svom stavu tražili što jači oslon na srpsku politiku. Upravo zbog takve orijentacije bili su dovedeni u situaciju da istupe iz »Zvijezde«.¹⁵⁾ I dio omladine koji je tražio oslon na hrvatsku politiku takođe se nije slagao s postojećom linijom. I oni su napustili »Zvijezdu« sredinom 1907. godine.

Ova razmimoilaženja i trvenja u »Zvijezdi« imala su odjeka u muslimanskoj štampi, koja je zavisno od političkog opredjeljenja davala podršku, odnosno osuđivala akademsku omladinu.

11) Isto.

12) Isto.

13) »Musavat«, II/1907, br. 13, 18. IV 1907.

14) »Bošnjak«, XV/1905, br. 18, 4. V 1905.

15) Muhamed Hadžijahić, *Od tradicije do identiteta*. Sarajevo 1974, s. 179—180.

Nakon istupa iz »Zvijezde« tzv. napredne omladine, učestali su napadi na nju osobito preko »Bošnjaka«, »Hrvatskog dnevnika« i drugih prorežimskih listova s optužbama da pod firmom islama širi srpstvo i pripravlja teren Srbiji. Braneci se od ovih optužbi, u članku člana akademske omladine istaknuto je: »Ne samo da nam rad nije takav, nego je i princip naš, da kao stranka nećemo i ne smijemo raditi ni u kakvom nacionalnom (tj. srpskom odnosno hrvatskom — primjedba I. K.) smjeru. Cijenimo uvjerenje svakog pojedinca, ali kao stranka radimo samo islamski.«¹⁶⁾

Nakon istupa iz »Zvijezde« tzv. napredna omladina, kao protutežu »Zvijezdi« i njenoj podršci Muslimanskoj narodnoj organizaciji na konstituirajućoj skupštini 31. X 1907. godine osnovala je društvo napredne islamske omladine »Svijest« u Beču. Za predsjednika društva izabran je Abdulah-beg Bukvica, potpredsjednika Abdurezak Dizdarević, a u prvi odbor ušli su: Atif Hadžikadić, Osman Dusinović, Omer Cepić, Muhamed Bajraktarević i Abdu-rahman Reizović.¹⁷⁾

Pravilima društva određena je njegova programska i društveno-kulturna uloga čija je svrha bila »podizanje duševne naobrazbe i društvenog života svojih članova.« Ovo društvo se deklariralo kao hrvatsko. U pravilima je rečeno da član društva može biti samo »Musliman ili drugovjerac hrvatske narodnosti, koji je svršio koju visoku školu a stalno boravi u Beču, dok je nutarnji jezik društva hrvatski, a pismo latinica.« Kaže se, međutim, i to da predsjednik društva može biti »samo Musliman, a u slučaju raspada društva imovina ima pripasti društvu »Gajret«.¹⁸⁾

Ekstremistički elementi u »Svijesti« išli su i dalje ne zadovoljavajući se samo proklamovanim hrvatstvom u pravilima. Pokušavali su da se naziv islamski briše, a mjesto njega stavi hrvatski (Sabljčić, Petrović).¹⁹⁾ Ali nisu naišli na podršku ostalih članova. Smatralo se da bi još oštentivnijim naglašavanjem hrvatstva društvo izgubilo simpatije kod Muslimana i da bi to bilo sasvim nepopularno.

Aktivnost »Svijesti« ispoljavala se, prije svega, na društvenim sastancima na kojima su članovi držali predavanja iz aktuelne ili stručne tematike.²⁰⁾ Svaki član bio je obavezan održati jedno predavanje. Program i stavove društvo »Svijest« je iznijelo u nizu članaka štampanih u brošuri »Našem narodu.«²¹⁾ U objašnjenju ovog javnog istupa pred muslimanskom javnošću, podvučeno je da je »Svijest« prvo društvo Muslimana iz Bosne i Hercegovine koje ima »određen nacionalan karakter«, a »razlog otvorenom izlasku »Svijesti« s političkom bojom pred javnost sadržan je već u idejama koji članove društva vode u njihovom javnom djelovanju.«²²⁾

Osnovne tačke u programu tzv. napredne omladine koje čine okosnicu njenog proklamovanog rada su: propagiranje hrvatstva u muslimanskom na-

16) »Musavat«, II/1907, br. 20, 21. VI 1907.

17) »Bošnjak«, XVII/1907, br. 45, 7. XI 1907.

18) »Bošnjak«, XVII/1907, br. 49—50, 6. XII 1907.

19) Istorijski arhiv Sarajeva, Zapisnici »Svijesti«.

20) Neka od tih predavanja su objavljena u štampi. Na pr. A. Hadžikadić: »Otkud islam u Bosni«; Latinica i ćirilica; »O muslimanskom školstvu obzirom na novi vjersko-autonomni statut; »O civilnom braku; R. Dizdarević: »Budućnost pravnika;« itd.

21) »Našem narodu«. Nakladom Muhamed-age Bajraktarevića, Sarajevo, 1908.

22) Isto, 5.

rodu i kulturno-prosvjetni rad. U programskim stavovima potcrtana je i prividna paradoksalnost položaja u kojem se akademska omladina našla: iako malobrojna, muslimanska omladina pocijepana je u dvije frakcije koje imaju iste ciljeve: prosvjetno, kulturno i »nacionalno buđenje muslimanskog naroda«, ali oprečne puteve kojima će se taj cilj postići. Analogijom s političkim partijama, koje istom cilju dolaze na različite načine zavisno od svojih programa i koncepcija, opravdava se i postojeća podvojenost u omladinskim redovima.²³⁾

Disidenti »Zvijezde« srpske orijentacije poduzimaju 1907. godine važan korak, izdaju »Proglas za narod Bosne i Hercegovine«. Ovim Proglasom se zapravo prvi put jedan dio muslimanske inteligencije solidarisao s autonomnim pokretom. Ovaj Proglas, uz već ranije spomenuti Mehmed Dželaludina Kurta, predstavljao je prelomni događaj u orijentaciji jednog dijela muslimanske inteligencije u odnosu na autonomni pokret. Činjenica je da se za čitavo vrijeme, dok je vođena borba za vjersko-prosvjetnu autonomiju, muslimanska inteligencija nalazila po strani te borbe. Nije onda čudno što su se rukovodeći ljudi u autonomnom pokretu morali obraćati intelektualcima izvan muslimanske sredine da bi im pomogli pri formulisanju zahtjeva i u drugim intelektualnim poslovima. Muslimanska inteligencija je ocjenjivala da je autonomni pokret anahron i da nije pravilno usmjeren u pravcu istinskih interesa muslimanskog naroda. Međutim, faktički je u inteligenciji bio prisutan i oportunistički stav nezamjeranja austrougarskoj vlasti od koje je inteligencija bila zavisna.

Ovdje je, dalje, potrebno istaći da je Proglas u znatnoj mjeri antihrvatski intoniran. Dio omladine, koji je bio posebno antiaustrijski i antirežimski raspoložen i koji je stajao iza ovog Proglasa, smatrao je da će podržavanjem srpskih političkih nastojanja najbolje postići svoj cilj. Tako treba i shvatiti određenu srpsku orijentaciju koja izbija iz ovog Proglasa. Međutim, politički odnosi u Bosni bili su takvi da se srpski i hrvatski nacionalni pokret u odnosu na Muslimane suprotstavljao jedan drugom i da se međusobno negirao. I akademičari su u ovom proglasu polazili s tih pozicija, jer su svoju podršku srpskoj orijentaciji izrazili vrlo oštrom kritikom hrvatske političke i nacionalne misli u Bosni i Hercegovini.

U vrijeme pojave ovog Proglasa borba za vjersko-prosvjetnu autonomiju Muslimana ulazila je u 1907. godini u svoju završnu fazu. Iz autonomnog pokreta bosanskih Muslimana izrasla je i prva građanska politička stranka, Muslimanska narodna organizacija, koja je istakla svoj program i sprovela organizaciju stranke. Organizacija stranke sprovedena je 3. XII 1906. na sastanku u Slavonskom Brodu kada je izabran Egzekutivni odbor MNO, čije je sjedište bilo u Budimpešti, a za predsjednika Egzekutivnog odbora izabran je Ali-beg Firdus. Na izborima koji su provedeni početkom 1907. godine i na kojima je učestvovalo preko 130.000 Muslimana, Muslimanska narodna organizacija dobila je opštenarodnu podršku i tako postala zastupnik muslimanskog naroda i njegovih interesa.²⁴⁾

Program s kojim je istupila Muslimanska narodna organizacija, a koji je usvojen na sastanku u Slavonskom Brodu, sada je na dnevni red pored

23) Isto, 32.

24) Mustafa Imamović, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak BiH od 1878—1914.* str. 137.

vjersko-prosvjetnih, postavljao i u prvi plan istakao rješavanje privrednih i političkih pitanja. Ovim novim proširenim programom MNO je proširila svoju bazu i dobila podršku većine muslimanskog stanovništva. Manevar ministra Burijana da u rješavanju vakufsko-mearifske autonomije zaobiđe legitimne predstavnike muslimanskog naroda — Egzekutivni odbor, obraćajući se na Zemaljsko vakufsko povjerenstvo, nije donio željena rezultata. Zemaljsko vakufsko povjerenstvo nije moglo udovoljiti ovom vladinom zahtjevu s obzirom na opšte raspoloženje u narodu i njegovu podršku Egzekutivnom odboru, koja je potvrđena i na izborima. Svoj stav Zemaljsko vakufsko povjerenstvo je obrazložilo objašnjenjem da nisu ovlašteni da govore u ime muslimanskog naroda, jer je njegove članove postavila Zemaljska vlada. Tako je Vlada bila prisiljena da obnovi pregovore sa Egzekutivnim odborom i prizna ga zakonitim predstavnikom muslimanskog naroda.

U sklopu ovih političkih zbivanja pada i omladinska akcija.

Poticaaj omladini da se aktivno uključi u političku borbu, da se solidariše sa autonomnim pokretom, dao je članak u »Musavatu«, inače, provokativan po svom sadržaju, koji je pozivao omladinu na akciju i odredio smjer njenog djelovanja: »U dogovoru i po savjetu starijih i uglednijih« — ističe se u tom članku — »stupite na branik svoje slobode, jer mi nijesmo navikli robovati. Od vas očekuje to narod i mi smo tvrda uvjerenja da ćete vi osvjetlati obraz.«²⁵⁾

I zaista u martu 1907. godine akademska omladina je izdala Proglas, kojim je najavila svoje političko angažovanje.

Sadržaj Proglasa, u kratkim crtama, može se podvesti pod nekoliko osnovnih konstatacija:

— daje se generalna ocjena 30-godišnje uprave u Bosni i Hercegovini. Za to vrijeme Muslimani su bili izloženi stradanjima od strane inovjerne i despotske vlasti; muslimanska prava su gažena, a Muslimani tretirani kao drugorazredni građani; despotsko-katolička klerikalna vlada ne samo da nije pokazala spremnost nego je i sve pokušaje u pravcu poboljšanja ovog stanja nastojala svim sredstvima osujetiti; rezultati takve politike nisu izostali; Muslimani su sve više zaostajali kako u ekonomskom, tako i u kulturnom pogledu, čak su i njihove svetinje i vjerovanja dovedene u opasnost.

— zauzima oštar stav prema Hrvatima — Starčevićancima koje naziva »našim neprijateljima i istorijskim slugama Beča«; suprotstavlja se njihovoj politici prisajedinjenja Bosne i Hercegovine Hrvatskoj. Apsurdnost takvih težnji obrazlaže se političkim položajem Hrvatske u sklopu Austro-Ugarske Monarhije, jer »ovi velikohrvati koji ne mogu ni u svojoj zemlji da zbate tuđi jaram, navodno žele nas da usreće slobodom i žele da mi postanemo robovi jednog podjarmljenog naroda«; osuđuje se katolička propaganda i njeni najizrazitiji eksponenti (Štadler, »Hrvatski dnevnik« i dr.)

— osuđuju se svi elementi muslimanskog društva, koji mimo Egzekutivnog odbora nastupaju u ime muslimanskog naroda i svojim mahinacijama truju, zavađuju i siju smutnju i tako ometaju rad zakonitim predstavnicima muslimanskog naroda. Oni se proglašavaju »rdavim slugama još rdavijih gospodara«.

25) »Musavat«, I/1906, br. 6, 20. XI 1906. »Riječ muslimanskoj omladini«.

— oglašava se Egzekutivni odbor u Budimpešti kao jedini zakoniti predstavnik muslimanskog naroda, te se apeluje na sve Muslimane da ga bezrezervno podržavaju;

— razotkriva mahinacije Zemaljske vlade i njene namjere da u sprezi s njoj odanim ljudima, koji sjede u vakufskoj komisiji, izbjegne zakonite predstavnike muslimanskog naroda (Egzekutivni odbor), te riješi vjerska i kulturna pitanja Muslimana na njoj odgovarajući način;

† upozorava na opasnost od aneksije za koju Vlada priprema teren;

— zahtijeva političko organiziranje: započeta borba se ne smije ograničiti samo na vjersko-mearifska pitanja; Muslimani se moraju organizirati kao politička stranka, da bi se dolazak sudbonosnih događaja, kada će se definitivno riješiti sudbina Bosne i Hercegovine, spremno dočeka;

— ukazuje na neposredni povod koji je isprovocirao akademsku omladinu da se ovim Proglasom obrati muslimanskom narodu u BiH, a povod je najnoviji atentat Bosanske vlade na princip samoopredjeljenja naroda, te ignoriranje volje islamskog elementa, koja je izražena Budimpeštanskim memorandumom od 16. XII 1906. godine;

— odušak svojim osjećajima omladina je izrazila sljedećim riječima: »Nas, vašu omladinu, srce boli, kada posmatramo naše svetinje, naš kulturni i ekonomski položaj u kome se danas nalazimo. Mi, ponosni potomci nekadašnjih bosanskih sokolova od kojih je drhtala Evropa, danas smo krivicom naših vanjskih »usrećitelja« tako nisko pali i prepušteni smo skoroj propasti u koliko se sami ne dignemo...«

— Proglas na kraju konstatuje da postoji samo jedan jedini put kojim se može i treba ići, ako se žele spasiti ugroženi imeci, svetinje i domovina, a to je put koji su izabrali narodni zastupnici. Proglas se završava riječima nade, ohrabrenja i podstreka: »Ne gubite nadu, zlatno sunce slobode će obasjati tvoje čelo stradalnika. Gdje je pravo, tu je Alah, tu je pobjeda. S božjom pomoći, ove će naše riječi koje smo napisali iz velike ljubavi za naš narod i domovinu, pasti na plodno tlo i uroditi hajirli plodovima po naš islamski elemenat i našu voljenu domovinu. Amin!«²⁶⁾

Zemaljska vlada je administrativnim mjerama zabranila rasturanje Proglasa akademske omladine u BiH, a poduzela je i sve korake da se glavni inspirator Murat Sarić, u slučaju povratka u BiH, pozove na krivičnu odgovornost, odnosno tražila je izdavanje potjernice za njim, te njegovo saslušanje pred bečkim istražnim sudom.²⁷⁾ 9. maja 1907. Zajedničko ministarstvo finansija naredilo je pokretanje sudskog postupka protiv Sarića i drugova, što je Zemaljska vlada učinila već 14. maja 1907. godine.²⁸⁾

Državno odvjetništvo u Sarajevu koje je zastupao državni odvjetnik Madon podiglo je 8. augusta 1907. godine optužnicu protiv 15 članova Narodne muslimanske akademske omladine s obrazloženjem da su štampanjem »Proglasa na muslimansko stanovništvo u Bosni i Hercegovini«, kojim se

26) Arhiv BiH, Pr. 296/1907. Sadržaj Proglasa donosim prema njemačkom tekstu. Do originalnog srpsko-hrvatskog teksta nisam uspio da dođem.

27) Arhiv BiH, Pr. 511/1907.; *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju*. Sabrao i uredio Ferdo Hauptmann. Izd. Arhiv SR BiH. Građa, Sarajevo, 1967, str. 455. (u daljem tekstu: *Borba Muslimana*).

28) Arhiv BiH, Pr. 511 i 557/1907.; *Borba Muslimana*.

ono poziva da podupire muslimanske zastupnike, koji su povelili stanoviti pokret protiv državne uprave područja zemalja BiH, »razdraživali narod na mržnju i preziranje državne uprave, te time počinili zločin smetanja javnog mira po paragrafu 142. k. z.«²⁹⁾

Optužnica je osim prvooptuženog Murata Sarića, kao »glavnog krivca« i inspiratora, obuhvatala je i sljedeće akademičare: Hajdara Čekru iz Stoca, st. tehnike, Abdurahmana Begića iz Počitelja, st. prava, Bećira Mehmedbašića iz Mostara, st. prava, Haki-bega Resulbegovića, iz Trebinja, st. trg. akademije, Mustafu Kadića iz Kulen Vakufa, st. medicine, Mehmed-bega Zečevića iz Visokog, st. medicine, Hamdiju Karamehmedovića iz Trebinja, st. medicine, Saliha Šahdomerovića iz Gradiške, st. vet., Sulejmana Salihagića iz Kotor-Varoši, st. tehnike, Ahmeta Rizvanbegovića iz Stoca st. medicine, Mehmeda Hadžiomerovića iz Mostara, st. trg. akademije, Mehmeda Fidahića iz Zvornika, st. prava, Husniju Đumrukčića iz Bijeljine, st. prava i Nuriju Đumrukčića iz Bijeljine, st. tehnike.³⁰⁾

Istragom i saslušanjem optuženih ustanovljeno je da je Proglas štampan u prvj polovici mjeseca marta 1907. godine u štampariji Theodora Philipa u tiražu od 1000 primjeraka, a nakladom Murata Sarića, odnosno narodne muslimanske akademske omladine. Prema izjavama svjedoka Mujađe Karamehića, Alage Drljevića, Zaima Handžića, Nazifa Bajraktarevića, Hasana Behmena, Handije Čehajić, Uzeir-beg Gradašćevića i Hasana Hadžiagića Proglas je dostavljen putem pošte u Visoko, Bileća, Stolac, Maglaj i Derventu. Pismene izjave ovih svjedoka predočene su sudu.³¹⁾

Suđenje je održano 10. (23) oktobra pred Okružnim sudom u Sarajevu pod predsjedanjem sudskog savjetnika Ilnickog.

Optužene omladince besplatno su zastupali i branili sarajevski advokati: Dimović, dr Peleš, dr Nikola Stojanović i dr Niječ.

Na suđenju prvooptuženi Murat Sarić, koji je prema optužnici i »glavni krivac«, odlučno je odbacio tvrdnje optužnice, izjavivši da se ne osjeća krivim a svrhu Proglasa objasnio je kao nastojanje da se Egzekutivnom odboru privuče i onaj dio muslimanskog stanovništva koji se držao rezervisano i po strani. Dao je i kratak istorijat nastanka proglaša. Na sastanku u bečkoj kafani, »Irer«, kojemu su prisustvovali svi optuženi, osim Mehmeda Hadžiomerovića, razgovaralo se o teškim vjerskim, prosvjetnim, ekonomskim i kulturnim prilikama u zemlji, kao i najnovijoj akciji Egzekutivnog odbora. Tada je donesena i odluka da omladina istupi pred javnost s jednim štampanim proglašom u kome će iznijeti svoje stanovište i apelovati na narod da pruži punu podršku akcijama Egzekutivnog odbora. Svi su učestvovali u sastavljanju Proglasa, a korekturu je izvršio Haki-beg Resulbegović. Nakon štampanja, svi su dali svoje potpise i dobili po 50—60 primjeraka da ih dalje rasture.³²⁾

S ovim iskazom su se složili i ostali omladinci, osim četvorice: Abdurahmana Begića, Mehmeda Fidahića, Husnije i Nurije Đumrukčića, koji su otkazali solidarnu odgovornost svojim drugovima, te dali drugu verziju, pre-

29) Arhiv BiH, Pr. 950/1907.

30) Isto.

31) Isto.

32) Isto.

ma kojoj su na tom sastanku u kafani »Irer« bila donesena dva već napisana proglaša: jedan Murata Sarića, a drugi Hamdije Karamehmedovića, koji je odbačen, a usvojen prvi. Begić je dalje izjavio da se opirao oštrim izrazima u Proglasu i tek poslije obećanja da će biti ublaženi potpisao s ostalima ne čitajući tekst.

U članku »Nek se razjasni«³³ braća Đumrukčić, pravdajući svoj stav pred sudom i otkazivanje solidarnosti ostalim optuženim, svu krivicu bacili su na Murata Sarića, za koga su izjavili da iz dispozicionog fonda Srpske vlade dobija stipendiju u visini od 150 dinara, te da je Proglas pisan po diktatu iz Beograda, jer se u njemu više napadaju Hrvati nego Zemaljska vlada. Osim toga, on je tajno u više navrata odlazio u Beograd i Budimpeštu prije izlaska Proglasa gdje je dobio potrebne instrukcije. Svoje potpise su dali ne čitajući proglas.

Prema pisanju »Musavata«, optužba je dignuta s namjerom da zastraši omladinu, pocijepa i izazove neslaganje, te odustajanje od Proglasa, što je jednim dijelom i uspjelo.³⁴ Sa ovom grupom desolidarisao se onaj dio omladine koji je istupio iz »Zvijezde«, tzv. napredna omladina, svakako pod jakim uticajem naprednjaka iz zemlje, a uz blagoslov i asistenciju Vlade. Stav, pak, ove grupe koja se distancirala može se objasniti udruženim naporima naprednjaka i Vlade da i pred javnošću dokažu i kompromituju saradnju Srba i Muslimana, kvalifikujući ovo djelo kao akt Srpske vlade, a studente kao agente u službi srpske ideje.³⁵

33) »Bošnjak«, XVII/1907, br. 47, 21. XI 1907.

34) »Musavat«, II/1907, br. 18, 7. VI 1907.

35) Arhiv BiH, Pr. 58/1907, 71/1909. Zemaljska vlada je posredstvom svojih konfidenata pomno pratila aktivnost i kretanje, osobito onih studenata koji su svojim vezama sa Beogradom izazivali podozrivost vlasti. Među akademskom omladinom u Beču zbog svojih nacionalnih i političkih stavova policijskim progonima su naročito bili izloženi srpski orijentirani omladinci, a osobito njeni najizrazitiji predstavnici: Murat Sarić, Hajdar Čekro i drugi. Politička i nacionalna orijentiranost M. Sarića bila je već odavno poznata vlastima u zemlji, zbog čega je nekoliko puta bio opominjan, a na kraju je zbog toga izgubio i državnu stipendiju. Prilikom njegovih boravaka, za vrijeme ferija u Gacku, Vlada je redovno dobijala izvještaje o njegovim kretanjima i postupcima. U izvještaju Zemaljske vlade upućenom Zajedničkom ministarstvu finansija navodi se da je i njegov otac Arif Sarić, gradonačelnik Gacka, potpao pod uticaj svoga sina. 17. VIII 1906. nije izvršio potrebnu iluminaciju grada povodom rođendana Franje Josipa. Posebno interesovanje vlasti pobuđivale su veze akademičara s drugim đačkim udruženjima izvan Monarhije. Tu je, prije svega bilo interesantno društvo »Nada istoka« u Carigradu, osnovano od strane đaka iz Bosne i Hercegovine, a koje je bilo pod jakim uticajem srpski orijentisanog emigrantskog kluba. Veze ovih društava bile su prisne. Prema jednom konfidentskom izvještaju, predsjednik »Zvijezde« Hajdar Čekro, student tehnike, prisustvovao je godišnjoj skupštini društva »Nada istoka« u Carigradu. Prema ovom izvještaju, Čekro je, pored ovog zadatka, imao i druge mnogo važnije, a to je da je ujedno i tajni izaslanik Egzekutivnog odbora sa zadatkom da preda pismo Ali-bega Firdusa predsjedniku bosanskohercegovačkog udruženja (Emigrantski klub) Ali Ševki ef. Aličehiću, a takođe i pismo Mustaj-bega Halilbašića beogradskom muftiji Mehmed ef. Deliću. Čekro je učestvovao i u sastavljanju Memoranduma protiv aneksije BiH, u kojem je naglašena privrženost bosanskih Muslimana i Srba Turskoj. U daljim izvještajima se navodi da je Čekro stipendista srpske vlade, te da preko srpskog poslanika u Beču Simića prima stipendiju. Takođe se prate i njegove veze s redakcijom »Srpske riječi« u Sarajevu.

Suđenje se, zahvaljujući velikom publicitetu opozicione kako muslimanske, tako i srpske štampe, pretvorilo u svojevrсну demonstraciju protiv postupaka okupacione uprave. Tome je mnogo doprinijela i briljantna obrana sarajevskih advokata, osobito Dimovića. Odbrana je ukazala na apsurdnost optužnice, osobito onog dijela koji optužuje omladinu da je Proglasom pozivala muslimansko stanovništvo da podrže muslimanske zastupnike, koji su »upriličili stanoviti pokret protiv državne uprave zemalja Bosne i Hercegovine.« Neodrživosti tih navoda optužnice doprinijela je i sama Vlada, kada je priznala Egzekutivni odbor za legalnog zastupnika Muslimana, jer je preko barona Kučere stupila s njim u pregovore. A da proglasu nije cilj »razdraživanje« naroda pokazali su kasniji događaji, jer nigdje nisu zabilježili nemiri i bune izazvani Proglasom.

I srpska i muslimanska štampa posvetile su dosta prostora i donosile opširne izvještaje sa suđenja s naglašenim simpatijama za optužene studente. Tako je »Srpska riječ« u članku »Na sud« pisala: »Ona optuženička klupa, na kojoj će sutra 16 dana ramazani-šerifa sjediti petnaest muslimana, nije nikada imala tako otmjenih gostiju. Kad ustanu sa te klube i kad se budu ponovo vratili svojim kućama i svome narodu, oni će postati uzdanje narodno, jer bez inteligentnih, odvažnih, rodoljubivih i karakternih sinova, nema ni jedan narod, nijedna zemlja, budućnosti.«³⁶⁾

List »Musavat« je pisao u sličnom tonu kvalifikujući ovo djelo akademske omladine kao vrhunac patriotizma i prekretnicu u kulturnom životu Muslimana: »Tim proglasom je naša akademska omladina za čitavo vrijeme od tri decenije prvi put skrenula na sebe simpatične poglede našeg naroda; tim aktom je naša omladina prvi put zauzela časno i dostojno mjesto među omladinama drugih zemalja i naroda. Mjesec mart 1907. godine treba da bude upisan krupnim slovima u istoriji razvića muslimanskog elementa ovih krajeva, jer tim proglasom je stvorena epoha kojom je započeo pravi i istinski kulturni razvoj muslimanskog dijela našeg naroda, kada su bosansko-hercegovački Muslimani prvi put osjetili pravu potrebu za naukom. Našemu je narodu time prvi put od strane njegove omladine rečeno, da škola ne fabrikuje samo činovnike i pokornu služinčad vladi, nego da daje i iskrene patriote i dobroželitelje svome domu i narodu.«³⁷⁾

Vladin zvanični list samo je ukratko zabilježio ovo suđenje bez ikakva komentara i donio presude optuženim studentima: glavnom okrivljenom Muratu Sariću 14 dana zatvora, a ostalim 8 dana, dok su četvorica studenata koji su se desolidarisali sa svojim drugovima oslobođeni svake krivnje, a jedan student, Haki-beg Resulbegović, koji zbog teške bolesti nije ni prisustvovao suđenju, u međuvremenu je bio umro.³⁸⁾

Ovakav konačan sudski epilog prokomentarisano je kao diplomatska osuda³⁹⁾, jer se njome postiglo dvoje: sama vremenska kazna na koju su studenti osuđeni nije velika, ali su posljedice koje za sobom povlači optužnica po paragrafu 142. k. z. ogromne, jer je to značilo i gubljenje građanskih prava na pet godina, a to je uključivalo, i to da se osuđeni nisu mogli kroz

36) »Srpska riječ«, III/1907, br. 218, 9 (22). X 1907.

37) »Musavat«, II/1907, br. 40. 6. XI 1907.

38) »Sarajevski list«, XXX/1907, br. 128, 27. X 1907.

39) »Srpska riječ«, III/1907, br. 218, 9 (22). X 1907.

to vrijeme zaposliti u državnoj službi. Naravno, presuda je obuhvatala i oduzimanje državnih stipendija onim studentima koji su ih imali.

Kulturno-prosvjetno društvo »Gajret«, koje je 1907. godine preuzeo Egzekutivni odbor i Muslimanska narodna organizacija svim osuđenim je u 1908. godini dalo svoje stipendije i time ublažilo posljedice ove presude i omogućilo im dalje redovno studiranje.⁴⁰⁾

Postavlja se pitanje zašto je Vlada ovako oštro reagovala na proglas muslimanske narodne omladine kada tvrdnje i način na koji su iznesene u njemu nisu predstavljali nikakvu novinu ni delikt. I prije toga su upućivane kritike režimu s raznih strana i u oštrijem tonu, pa ipak nisu izazivale ovako oštro reagovanje. Porast broja omladine na srednjim i višim školama, iako je taj proces kod Muslimana tekao prilično sporo, značio je veliki korak u odnosu na prethodni period, a uključivao je opasnost od povezivanja omladine bez obzira na vjerska i nacionalna opredjeljenja i taj proces je neminovno morao zbog karaktera i ciljeva austrougarske politike u Bosni i Hercegovini izazvati oštro reagovanje Vlade i njene represalije. Period aneksione krize, i dalje, to će nedvosmisleno potvrditi, kada tajna đaćka društva niču kao gljive u svim mjestima Bosne i Hercegovine. Odatle i proističe ovakav odnos vlasti prema studentima. Dogodilo se ono na čemu je vlast naročito insistirala, a to je da onemogućiti uključivanje omladine u političku borbu. Ovaj prvi, u nizu procesa koji će ga slijediti tokom sljedećih godina vlast će uzeti kao svoju stalnu praksu. I svi pokušaji režima u gušenju napredne i revolucionarne misli omladine u Bosni i Hercegovini ostaće bezuspješni.

ZUSAMMENFASSUNG

AUFRUF DER MOSLIMISCHEN AKADEMISCHEN JUGEND IN WIEN 1907

In diesem Artikel bearbeitet der Autor das Verhältnis der moslimischen Intelligenz gegenüber der Bewegung der Mohammedaner zur Erlangung der Kultus- und Schulautonomie. Im Mittelpunkt der Aufmerksamkeit steht der Aufruf der akademischen Jugend in Wien 1907, in welchem sich ein Teil der Intelligenz mit der Autonomiebewegung solidarisierte. Die Unterzeichner des Aufrufs wurden wegen ihrer Haltung seitens des Regimes strafrechtlich verfolgt, arrestiert und auf Verlust der Bürgerrechte verurteilt, was die Zurückziehung des Stipendiums zur Folge hatte, somit also auch des Rechtes auf den Staatsdienst.

40) *Spomenica Gajretove 25-godišnjice*, tabela II, Sarajevo 1928.